

INSTITUT ZA POVIJESNE ZNANOSTI
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Odjel za arheologiju

PRILOZI

8.

PRILOZI		
VOL. 8	S 1 — 160 P	1991.

Zagreb 1991.

PRILOZI		
VOL. 8	S 1 – 160 P	1991.

Zagreb 1991.

IZDAVAČ – PUBLISHER

Odjel za arheologiju
Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu
41000 Zagreb, Krčka 1.

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR IN CHIEF

Željko Tomičić

REDAKCIONI ODBOR – EDITORIAL COMMITTEE

Dunja Glogović (Zagreb), Silvija Jančevski (Virovitica),
Remza Košćević (Zagreb), Zorko Marković (Koprivnica), Branka Migotti (Zagreb),
Kornelija Minichreiter (Zagreb), Željko Tomičić (Zagreb).

IZDAVAČKI SAVJET – EDITORIAL ADVISORY BOARD

Projektno vijeće odjela za arheologiju: Marija Buzov (Zagreb), Dunja Glogović (Zagreb),
Remza Košćević (Zagreb), Rajka Makjanić (Zagreb), Kornelija Minichreiter (Zagreb),
Duje Rendić – Miočević (Zagreb), Mate Suić (Zagreb), Željko Tomičić (Zagreb),
Ksenija Vinski-Gasparini (Zagreb), Zdenko Vinski (Zagreb).

TEHNIČKI UREDNIK – TECHNICAL EDITOR

Tomislav Katalinić

PRIJEVOD – TRANSLATION

Rajka Makjanić

TISAK – PRINTED BY

TIZ »Zrinski« Čakovec

NAKLADA – CIRCULATION

600 primjeraka
GODIŠNJAK – ANNUAL

Svezak je tiskan uz novčanu potporu Ministarstva znanosti, tehnologije i informatike Republike Hrvatske.

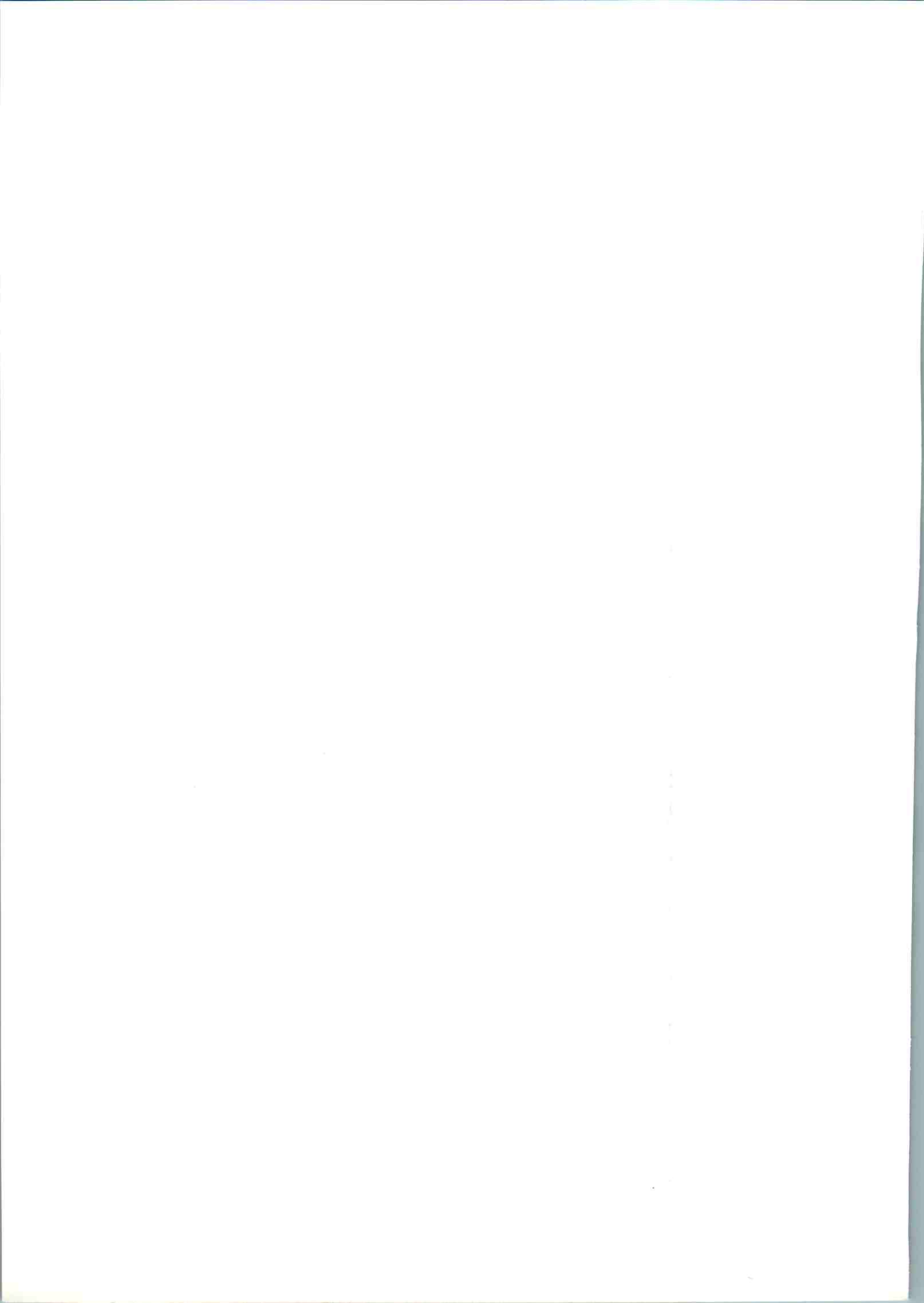
SADRŽAJ — CONTENTS

IZVORNI ZNANSTVENI RADOVI — ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

<i>Ivančica Pavišić</i> , Prapovijesno nalazište Mali Zagreb u Špišić Bukovici — prilog poznavanju Virovitičke grupe Table (Plates): 1-5	5 – 16
<i>Dunja Glogović</i> , Prahistorijski nakit iz zbirke Stomorica u Novalji Table (Plates): 1-4	17 – 24
<i>Remza Košćević</i> , Pečatne kapsule iz Siska Table (Plates): 1-3	15 – 36
<i>Goranka Lipovac</i> , Razmatranje o problemima antičkog bedema grada Krka — povodom novih nalaza Table (Plates): 1-5	37 – 46
<i>Marija Buzov</i> , Mozaička dekoracija u kasnoantičkoj arhitekturi na istočnoj obali Jadrana Table (Plates): 1-35	47 – 94
<i>Željko Tomičić</i> , Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II Table (Plates): 1-28	95 – 148
PRIKAZI	
<i>Bruno Milić</i> , RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA: PRAPOVIJEST — ANTIKA, Zagreb, 1990. (<i>Marija Buzov</i>)	149 – 151
<i>Huw M. A. Evans</i> , THE EARLY MEDIAVAL ARCHAEOLOGY OF CROATIA A.D. 600 – 900, BAR International Series 539, Oxford 1989, (<i>Tajana Sekelj</i>)	151 – 155
Izložba »Najstarije Topusko«, (<i>Goranka Lipovac</i>)	153 – 154
KRATICE	155 – 157

PRILOZI		
VOL. 8	S 1 – 160 P	1991.

Zagreb 1991.

skih arhitektonskih relikata. Vidljivo je da je rimska antika, na području današnje Jugoslavije djelovala punom silinom svoje civilizatorske i političke misije, ostavivši značajne tragove visoke urbane kulture. Primjer Dioklecijanove palače u Splitu, jedinstven je u povijesti urbanizma. Palača postaje u nemirnim vremenima ranog srednjeg vijeka refugij, a tijekom 7. st. nakon pada i razaranja Salone transformira se i postepeno pretvara u cijeli jedan grad koji poprima sve značajke visokog srednjovjekovnog urbanizma.

Svjесni velike vrijednosti i truda uloženog u ovo djelo, tema ove knjige naizgled nepromjenjiva,

Tajana Sekelj

HUW M. A. EVANS, *The Early Mediaeval Archaeology of Croatia A. D. 600 — 900*, BAR International Series 539, Oxford 1989. god., 378 strana.

Krajem 1989. godine pojavila se u izdanju **BAR Oxford** knjiga H. M. A. Evansa s područja ranosrednjovjekovne materijalne i duhovne kulture. Tekst ovog volumena, prezentiran u rujnu 1988. god. na Newcastle University, različit samo u dodavanju nekih dijelova u generalnoj diskusiji, nastavak je četrdesetogodišnjeg rada R. G. Collingwood-a opisanog u znanstvenom priručniku *The Idea of History, Oxford 1961. god.* Autor ove studije objašnjava, prije svega, tok svojih istraživanja sprovedenih od 1984. do 1988. godine u Republici Hrvatskoj te motive koji su utjecali na njegovu odluku da svoj magistarski rad posveti proučavanju ranosrednjovjekovne arheologije navedenog područja.

U tom kontekstu zahvaljuje se mentoru **Kevin-u Green-u; John-u Chapman-u** koji ga je prvi upozorio na hrvatsku arheologiju te nabroja suradnike: **Tonči Burić, Radomir Jurić, Timotej Knific, Andrej Pleterski, Željko Demo, Attila Kiss.** Kako je svoj tekst obradio kompjuterski, zahvaljuje se i stručnjacima u Velikoj Britaniji na sugestijama za upotrebu text procesora i ostalih programskih paketa te MDS(X) i SPSS(X) statističkih metoda. Knjiga se sastoji od devet poglavlja od kojih svako ima nekoliko cjelina. Da bi smo dobili uvid u sadržaj knjige navodimo poglavlja po redu.

U **Uvodu** (1—29) autor daje pregled tematike svoje knjige, s kratkim povijesnim osvrtom od pretpovijesti do srednjeg vijeka, u kojoj proučava materijalnu i duhovnu kulturu na području koje čine tri regije: Dalmacija, Istra i Panonija između 600-te i 900-te godine. Definira rani srednji vijek kao period velikih izmjena u političkom i vojnom organiziranju te u etničkim grupacijama sve do perioda formiranja modernih država s nacional-

va, ipak nije završena. Gotovo svakodnevno cijeli se svijet obogaćuje novim otkrićima svojih davnih kultura, uključujući ih u svoju sadašnjost. No, žalost kod nas isti procesi teku suprotnim smjerom; prisjetimo se Salone, oštećenja Isse, gradnje aerodroma na grčkoj agrarnoj koloniji na Hvaru, Siscije i drugih. Na kraju bismo citirali autora, s porukom svim onima koji odlučuju u naše ime: »U sredini koja je na planu kulturnog identiteta svakim danom sve veći gubitnik, aktualnost ove i ovakvih knjiga sve je veća. — Prije nego što bude prekasno. Jer prošlost koja je prestala, koja se nije pretočila u budućnost, ili nije bar ušla u pisanu memoriju, nije zaista ni postojala.«

nim identitetom. Rani srednji vijek stavlja u vremenski okvir između 600-te godine, kada počinju provale Avara i Slavena u Bizantsko carstvo, i 900-te kada je došlo do formiranja prvih pravih hrvatskih mjesta. Unutar toga autor geografski definira regije (Dalmacija, Istra i Panonija), daje njihove geofizičke karakteristike (nadmorska visina, kvaliteta tla, klima, temperatura), te pokušava utjecaj geografskih komponenti povezati s čovjekovim aktivnostima onog vremena (poljoprivreda, naseljenost, komunikacije i kontakti između regija).

Nakon Uvoda slijede u poglavlju **On theory** (30—54) razmatranja što arheologija jest i na koji način pokušava rasvijetliti materijalnu i duhovnu kulturu nekog naroda. Kao osnovu nudi pretpostavku da je arheologija znanost koja upotrebljava znanstvene hipotetičko — deduktivne metode. Nadalje nudi ideju da se arheologija služi statističkim metodama, a kompletna informacija o materijalnom i duhovnom životu, u slučaju Hrvata, dobiva se kombinacijom gore navedenih metoda, pisanih povijesnih izvora i arheološkog materijala. Cilj mu je povezivanje svih ovih elemenata, kao i R. G. Collingwood-u koji ne isključuje i tzv. pseudo historijske forme, kao npr. geologiju, za proučavanje socijalne strukture, ekonomije, ideologije ili političke organizacije i moći nekog naroda.

Tako postavivši problem autor je u poglavlju **Documentary material** (55—85) naveo izvore za hrvatsku povijest grupirajući ih u nekoliko skupina. Prvo nabroja bizantske, zatim zapadne i na kraju hrvatske izvore (kronike). Posebno ističe Procopius-ov opis i problem djela *De administrando imperio* opisujući poglavlja 29, 30 i 31 analizirajući njihove interpretacije kroz literaturu, te na njihovim usporednim primjerima predočava grčku historijsku tradiciju (Procopius) nasuprot bizantskoj tradiciji (Constantin Porfirogenet), u osnovi vrlo različite. Zaključuje da sami povijesni, pisani izvori ne bi bili dovoljni za definiranje materijalne i duhovne kulture nekog naroda.

Iz tog razloga je u poglavlju **Archaeological material** (86—158) dat pregled odabranog arheološkog materijala po tipovima, pomoću kojeg je autor pokušao locirati najveću koncentraciju po-

jedinih etničkih skupina. Ovisno o vrsti materijala grupirao je nalazišta po skupinama: groblja, naselja, gradovi, fortifikacije i crkve. Unutar toga pojavila su se dva zavisna problema: da li je proučavano područje zaista npr. nenaseljeno ili se moglo dogoditi da nije dovoljno istraženo? U vezi s tim autor iznosi povijest istraživanja za svaku regiju i daje skale iskopavanja po desetljećima kako bi se vizualno mogao pratiti tok istraživanja. Prvo obrađuje groblja i kao uzorak uzima 42 groblja za Dalmaciju, za Istru 10 i 19 za Panoniju te ih vremenski datira po stoljećima. Dobiva prekid u kontinuitetu ukopa — za Panoniju krajem 9. i poč. 10. st. i za — Istru poč. 9. st., te pokušava objasniti da je hijatus nastao promjenom kulture ili nekim drugim utjecajem prije nego li, pomanjkanjem podataka o iskopavanju za proučavano područje.

Ono što je sigurno u arheologiji — ako se pronađu ukopi i groblja, trebala bi se pronaći i naselja. Kako ona nisu definirana sve do 9. st., pozabavio se pitanjima koja to riješavaju te ostavlja dvije mogućnosti: ili su, citirajući Beloševića »...načinjena od slabo očuvanog materijala.«, ili su bila naseljena u kontinuitetu od antike.

Opisujući gradove, mjesta i fortifikacije, usredotočio se na Dalmaciju tj. bizantske gradove i fortifikacije.

Proučavajući crkve, autor je pokušao odgovoriti kada se iz poganske vjere javlja zapadno kršćanstvo, kakvih su tipova crkve (centralne, longitudinalne...) i stilova gradnje (karolonske, ranoromaničke, romaničke...).

Sav, ovdje prikazan, materijal sačinjava dijelove nekoliko kultura koje se javljaju na području Dalmacije, Istre i Panonije. Autor zastupa mišljenje da na tom području egzistiraju dvije glavne kulture tj. starohrvatska (glavna kultura u Dalmaciji i Istri, a manje u Panoniji) i bjelobrdiska (glavna kultura u Panoniji, a manje u Istri i Dalmaciji), a ostale npr. kesteljska ili avaroslavenska i karantansko — köttlachska da se samo periferno dotiču obrađenih regija.

Daje crteže pronađenog materijala grupirajući ih po kulturama i na kraju međusobno komparira predmete pronađene u grobovima, ovisno kojoj kulturi pripadaju, pokušavajući na taj način objasniti doseljenje Hrvata, uzimajući u obzir sve dosadašnje teorije.

U poglavlju *The society of the Croatian Slavs* (159 – 205) autor se pozabavio socijalnom strukturom Hrvata, determinirajući ju kroz groblja odnosno uspoređujući rod (muškarac, žena, dijete) i godine (četiri perioda životne dobi) pokojnika po grobljima za svaku regiju, uzimajući u obzir i dvojne ukope ili više ukopa na jednom mjestu te ukope s konjima.

Dobivenim rezultatima pridružio je materijal pronađen u grobovima te na taj način dobio približnu demografsku strukturu pojedine regije. Sami nalazi iz grobova otkrivaju seriju nalaza vezanih za spolove koji variraju u količini jer su neki predmeti isključivo povezani uz jedan spol, drugi su pak jako povezani uz jedan, ali se povremeno

pojavljuju i uz drugi, i konačno oni predmeti koji se redovito pojavljuju uz oba spola. Ovi elementi mogu se komparativno upotrijebiti, a rezultati se mogu ispitati jednostavnim statističkim metodama koje ograničavaju analizu na određivanje osnovne kvantitete podataka te na usporedbu učestalosti i sličnih istraživanja.

Kroz cijelu knjigu autor koristi standardne statističke metode (chi square test) koje mjere odnos između nekih kategorija da bi se vidjelo pojavljuje li se uzajamna promjena (co-varijacija). Za mnoge postavljene analize kvaliteta podataka nije dostatna, jer bi takvi testovi bili ograničeni na demonstriranje odnosa između različitih grupa koje su se sklone odnositi na učestalost pojavljivanja i uzajamnost promjena (co-varijacije) pojedinačnih osobina i stanja. Zato, kao slijedeću jednostavnu razinu rada autor nudi istovrsnost matrice (kalupa). Upotrebom mjere u svrhu izračunavanja sličnosti (istovrsnosti) svakog elementa sa svakim drugim elementom za određenu vrstu nalazišta, može se proizvesti matrica sličnosti i iskoristiti da bi se vidjelo pojavljuju li se grupe istih ili sličnih elemenata (razina odnosa između svih pojedinačnih elemenata s usporedbama za određene istovjetne grupe elemenata). U slučaju groblja matrice bi bile vrlo velike i zato autor nudi rješenje upotrebom dviju metoda. Prva metoda je analiza glavnih komponenata /AGK/ koja podrazumijeva izračunavanje novih osi pomoću kojih se podaci mogu izraziti tako da se konačno mogu izolirati glavni uzroci promijenjivosti. Međutim, ova metoda, po autoru, ima jednu manu: ona zahtijeva ili neprekidnu promjenjivu vrijednost (varijablu) ili zavisnu varijablu sa širokim opsegom vrijednosti. Druga metoda je višedimenzionalno stupnjevanje /MDS(X)/, koje se bazira na sličnosti podataka iste vrste (matrica je jedna od mogućih) i stvara »karte« koje pokazuju sličnosti između pojedinačnih slučajeva kao fizičke udaljenosti, tako da se rezultati mogu vrlo lako pratiti vizualno.

Pomoću ovih metoda, detaljno prikazanih na kraju knjige (295 – 371), može se ispitati da li postoje skupine grobova istih karakteristika, koliko ih je, od čega se sastoje, kako su čvrsto formirane te skupine i dr. Sam autor na kraju zaključuje da rezultati dobiveni ovim metodama nisu izazvali revoluciju u razumijevanju hrvatskih groblja, ali je ova tehnika ipak dala neke korisne rezultate za sagledavanje socijalne strukture Hrvata.

Economic activity (206 – 223) — kako se iz samog naslova razabire, autor je pokušao definirati ekonomske aktivnosti Hrvata koje se po njegovom mišljenju vrlo teško mogu odrediti jer se dobiveni rezultati odnose pretežno na groblja, a naselja koja su glavni pokazatelj ekonomskog stanja pojedinog naroda nisu determinirana. Ekonomske aktivnosti dijeli na tri grupe: *poljoprivreda*, koja se može pratiti po dva osnovna elementa — životinjskim kostima pronađenim u istim grobovima s ljudskim kostima (npr. Brodski Drenovac s najboljom kolekcijom životinjskih ostataka — 58%); — i po pronađenom oruđu koje se upotreb-

ljavalo; *manufaktura*, u koju uključuje izradu nakita, tekstila i posuda, opisujući njihove glavne karakteristike. Analizirajući keramiku daje model ekonomskog stanja, načina produkcije te same upotrebe predmeta; i *trgovina*, u kojoj prepoznaje bizantske i franačke utjecaje.

Kao jedan od izvora za ideologiju (vjerovanja) u Hrvatskoj — *Ideology in Croatia* (224–266) autor spominje Prokopius-a koji je prvi opisao glavne karakteristike slavenske kozmologije. Arheološki ih dijeli na idole i votivne objekte i mjesta-hramove. Opisujući koncepciju zagrobnog života spominje i fizičke indikacije ideologije koje se mogu vrlo dobro pratiti kroz groblja tj. primjenu inhumacije rađe nego incineracije, orijentaciju pokojnika (analizirajući 11 grobalja i dajući grafičke prikaze za svako od njih), priloge u grobovima i pogrebne običaje.

Dobiveni rezultati omogućili su autoru podjelu ideologije Hrvata na tri glavna perioda: na razorenu antičku kršćansku ideologiju, na uspostavljane slavenske i na obnavljanje kršćanske ideologije.

U poglavlju *Power networks in Croatia A. D. 600–900* (267–289) pokušava odrediti, pomoću povijesnih dokumenata, vojnu (intenzivna prije nego ekstenzivna), ekonomsku, političku (polagan proces razvoja ovisan o vojnom stanju) i ideološku premoć (u svom razvoju doživljava drastične promjene) Hrvata od 600-te do 900-te godine, koja je, kako sam autor pretpostavlja, uvelike ovisila o geografskom položaju.

Autor zaključuje (290–294) da je glavna tema ove radnje bio pokušaj primjene nove metode za analizu duhovne i materijalne kulture na području Dalmacije, Istre i Panonije tokom 300 godina. Pokušalo se povezati materijalne izvore, povijest i historijske izvore. Komparacija gore navedenih elemenata pokazala je kasniju migraciju Hrvata koju zastupaju prof. L. Margetić i prof. N. Klaić.

Na kraju autor se pita kakve bi rezultate mogli dobiti da imamo istražena i naselja, da li bi nam te informacije dale nove spoznaje ili bi upotpunjavale sliku postojećeg stanja.

Goranka Lipovac

Izložba »Najstarije Topusko«

Pretpostaviti, sagledati i »pročitati« materijalno i duhovno bogatstvo življenja jednog mjesta, naselja, jedne ljudske zajednice kontinuiranog opstojanja od prapovijesti i antike do srednjega vijeka, posebice tada kada su arheološke potvrde samo slučajni nalazi nedovoljnog izričaja, moguće

Za svoj rad H. M. A. Evans prvenstveno se poslužio već tiskanim materijalima, citirajući 170 bibliografskih jedinica. Svaki pojedini dio njegove knjige, u kojem je najčešće rezimirao stavove znanstvenika koji su pisali o određenoj temi te dao analizu i svoj stav, u funkciji je cjeline. Preko nje stječemo opći uvid u ono što se tijekom 300 godina ranog srednjeg vijeka stvaralo na tlu Republike Hrvatske. Autoru je bio cilj obuhvatiti arheologiju u širem kontekstu, analizirajući sve aspekte historije obrađenog područja u kojima vodi računa o povijesnim okolnostima, tradiciji, historijskim izvorima i gospodarskim prilikama, te na temelju učestalosti pojedinih elemenata dolazi do zaključka o ekonomskoj, političkoj i socijalnoj strukturi stanovnika. Za bolje razumijevanje teksta koristi slikovni materijal prikazan na 25 odabranih tabli, koje predstavljaju reprezentante arheološkog materijala grupiranih po kulturama, zatim 16 karata rasprostranjenosti određenih elemenata te mnogo varijanti grafičkih prikaza ovisno o dobivenim rezultatima. Autor se nije upuštao u detaljnu i temeljnu analizu ostataka, ali primijetili bismo, da je možda trebalo voditi računa o ujednačenosti ilustrativnog materijala koji je većinom preuzet iz korištene literature. U prilog mu ide što je repertuarom obuhvatio širi geografski prostor od onog između Cetine i Zrmanje te komparacijom materijala Dalmacije, Istre i Panonije dao rezultate svih triju regija na jednom mjestu.

Dosada su jedino sažeci na stranim jezicima bili naši kontakti s inozemnom literaturom, a na ovaj način su rezultati domaće znanosti prezentirani i izvan granica naše zemlje. U pomanjkanju slične literature, posebno one koja se specijalno odnosi na obrađeno područje, ovo djelo zaslužuje naše posebno zanimanje jer predstavlja poticaj za razmišljanja o novom načinu prezentacije arheologije.

U ovom prikazu pokušalo se na što jasniji način dati pregled sadržaja knjige *The Early Medieval Archaeology of Croatia A. D. 600–900*, u kojoj se upotrebljava nova metoda analize arheološkog materijala pa je preporučamo i nadamo se da ovaj izuzetno koristan rad ne predstavlja iznimku te da ćemo u budućnosti dobiti još ovakvih djela.

je »ljudima od struke« bogatim terenskim i literarnim iskustvom. Tada pretpostavljeno postaje traženo i potvrđeno: arheološka istraživanja Topuskog 1990. najbolji su primjer toga.

Stručno istraživanje vodile su prof. Marina Šegvić, prof. Marija Šmalcelj iz Zavoda za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i dr. Bruna Kuntić Makvić, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Zagrebu.

Umijeće je kako približiti čovjeku svoje saznanje o otkrivenim arheološkim artefaktima, vizualno ga uvesti (možda njemu nesvjesno) u svijet prošlosti koja tada postaje razumljivim dijelom